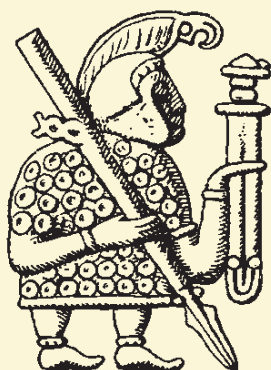

.. FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2026/1

Recension

Else Roesdahl, *Fra vikingetid til Valdemarstid: Danmark 950–1200*. Aarhus Universitetsforlag. Århus 2023. 481 s. ISBN 9788772198835.

I den textmässigt omfångsrika och rikligt illustrerade boken *Fra vikingetid til Valdemarstid* tar Else Roesdahl ett helhetsgrepp på ”de dramatiska år mellem ca. 950 og 1200”. Det brett encyklopediska arbetet skildrar, på många olika sätt, den historiska transformationen som ”begynder i en af de store perioder, Vikingetiden, og slutter i en anden, Valdemarstiden, og den søger at indkredse de enorme forandringer, som fandt sted” (s. 13). Och den tidiga medeltidens Danmark kan sannerligen beskrivas som en förändringens tid.

Boken är indelad i inte mindre än 21 kapitel. I de första två redovisas författarens utgångspunkt och det rådande källäget. I kapitel 3–7 sätts Danmark, och den danska utvecklingen, in i en bredare europeisk kontext. Dessa kapitel är tematiskt organiserade och behandlar kulturhistoriska aspekter av den danska utvecklingen. Kapitlen behandlar riket, regioner och kungar (kap. 3), befolkning, landskap, bebyggelse och förändringar (kap. 4), samhälle och rättssystem (kap. 5), kommunikationer och transporter (kap. 6), samt Europa och synen på Danmark (kap. 7). Texterna är skrivna av Roesdahl utom i några fall då särskilda ämnesexperter inkallats som författare. Varför just Dorte Dangsørd Pedersen och Niels Lynnerup erbjudits att skriva om biologisk antropologi respektive befolkningen är svårbegripligt eftersom Roesdahl i övrigt är väl så bekväm med att skildra en uppsjö av andra komplicerade ämnen.

Kapitel 8–14 följer en traditionell historie-skrivning där berättelsen presenterar de danska kungarna i kronologisk ordning. Genom detta grepp skapas en strikt kronologisk berättelse, men detta känns samtidigt som ett föråldrat sätt att skildra en brett upplagd historik. Kungarna var naturligtvis betydelsefulla, och påverkade förstås samtidsutvecklingen, men de var långt ifrån ensamma om detta. Många andra bety-

delsefulla personer fanns inom kungafamiljen, och bland de inflytelserika stormannasläkterna. Den kungafokuserade berättelsen känns därför inte helt övertygande. Inträffade de händelser som redovisas på grund av den regerande kungen i fråga, eller inträffade de bara under hans regeringstid?

I kapitel 15–20 återvänder den tematiska inriktningen, och det är genom ett kulturhistoriskt perspektiv som den historiska utvecklingen skildras. Det första kapitlet handlar om bruket av land och vatten samt gårdar och byar (kap. 15), och de efterföljande handlar om städer, handel och hantverk (kap. 16), vardagsliv och herreliv (kap. 17), krig, konflikt och säkerhet (kap. 18), kristendom och kyrkor (kap. 19) samt konst (kap. 20). Genom dessa kapitel målas bilden upp av ett dynamiskt samhällsliv som präglades av allsköns förändringar. Endast det sista kapitlet (kap. 20) känns aningen apart eftersom det skildrar bildkonstens utveckling utifrån ett modernt konsthistoriskt perspektiv. Konstuttryck och stilar är moderna begrepp som naturligtvis inte förekom i den tidigmedeltida samtids hantverkarmiljöer.

I det avslutande kapitlet (kap. 21), som getts rubriken ”forandringstid”, förväntade jag mig en djupare analys av allt det tidigare redovisade, men detta saknas helt. Syntesen utgörs av tre sidor som snabbt och plötsligt rundar av all den spännande information som dessförinnan presenterats på drygt 400 sidor. Som läsare lämnas jag helt i sticket. Någon syntes, eller några förklaringar till den långa förändringstiden, presenteras inte. Detta är kanske den största bristen med hela arbetet. Förändringarna lyfts fram och synliggörs inom en mängd olika områden, men ytterst sällan ges en förklaring till varför detta skedde. Det saknas således en teoretisk förklaringsmodell.

I den stora massa av information som presenteras finns ett och annat som förvånar en smula, i alla fall en svensk läsare. En sådan aspekt är de nationalistiska undertoner som präglat dansk

förhistorisk arkeologi under de senaste decennierna, och som Roesdahl okritiskt ansluter sig till. I boken hävdas att ett danskt kungarike har existerat ända sedan 500-talet och att "Danmark senest i 700-årene var ét rige" (s. 35). Med en icke-institutionaliserad kungamakt, som var skör och bräcklig, kan vi knappast tala om ett samlat rike eller en stat. En stark och institutionaliserad kungamakt realiserades först senare under medeltiden. Enligt min mening är det rimligare att förstå "danernas rike", ett begrepp som användes under den senare järnåldern, som en gemensam kulturkrets där kollektiva idéer om makt, organisation och försvar spreds, och att detta var en process som pågick i många hundra år innan ett samlat rike utkristalliserades. Notera t.ex. att Skåne och Halland inte införlivades i denna kulturkrets förrän under det sena 900-talet, Bornholm under 1000-talet och Blekinge först under tidigt 1100-tal.

En annan sak som skaver en smula är den syn på städer som odlats inom dansk järnåldersforskning under de senaste decennierna, och som uppenbarligen influerat Roesdahl (s. 246–255). Enligt denna uppfattning återföddes den antika stadskulturen under 700-talet då ett antal stadsliknande samhällen anlades runtom i Europa. Hedeby och Ribe, tillika med Birka, beskrivs således som städer, helt jämförbara med de städer som i stort antal etablerades över hela Västeuropa under 1000-, 1100- och 1200-talen. Om man som vikingatidsforskare blickar framåt i tiden är det lätt att se likheter mellan exempelvis Hedeby och medeltidsstaden Slesvig, de är ju båda präglade av hög bebyggelsestäthet, befolkningsanhopning och en rad specialfunktioner. Men om man som medeltidsforskare blickar bakåt i tiden är det uppenbart att vikingatidens s.k. städer är formade utifrån ett helt annat koncept än högmedeltidens städer. Att tala om städer på vikingatiden är, med ett medeltidshistoriskt perspektiv, en omöjlighet. Det går inte att säga att äpplen och päron är samma frukt. De utgår båda från antika förebilder, men är formade i två helt skilda tidsperioder och uttryckte helt olika behov och ambitioner. I sin framställning väljer Roesdahl alltså att acceptera den förhistoriska synen på städer och urban kultur. Detta är beklagligt, och när hon beskriver handelsplatsen

utanför Åhus i Skåne, daterad till 700–900-tal, som en tidig stad (s. 248) känns det långt ifrån övertygande. I alla fall enligt undertecknad som deltog i 1990-talets arkeologiska undersökningar på platsen. Många grophus dokumenterades och ett otroligt spännande fyndmaterial tillvaratogs, men någon stad kunde vi inte se.

Kritiken ovan kan dock lätt bortses ifrån eftersom det i hög grad handlar om perspektivval. Kunskapsmässigt är saken helt annan. Else Roesdahl är otroligt väl insatt i den danska forskningen, vilket tydligt framgår av bokens många referenser och den omfattande litteraturlistan. Roesdahl tycks ha läst in sig på all litteratur som producerats inom nuvarande Danmarks gränser, och utifrån detta tolkat den historiska utvecklingen inom det danska riket. I detta sammanhang finns ett uppenbart problem, nämligen det faktum att två områden tillhöriga den tidiga medeltidens danska rike inte längre tillhör dagens Danmark: Skånelandskapen som tillhör Sverige och Södra Jylland som tillhör Tyskland. Arkeologin i dessa landområden, liksom forskningen om deras medeltida förhållanden, har således bedrivits i två av Danmarks grannländer. Här är det också tydligt att Roesdahl inte är lika insatt i den aktuella forskningen. Staden Lund är ett talande exempel där de valda referenserna är relativt få och översiktliga, och många viktiga källor saknas. Ett djupare litteraturstudium skulle definitivt ha gett en helt annan, och mer komplex, bild av medeltidsstaden Lund. Än värre är beskrivningen av den skånska och halländska landsbygden som endast nämns i förbifarten. Detta trots att forskningen varit intensiv och resulterat i många spännande resultat, inte minst tack vare de senaste decenniernas omfattande arkeologiska uppdragsverksamhet. Den forskningsmässiga skevheten ses tydligast i litteraturlistan där endast ett mindre antal titlar behandlar den medeltida utvecklingen i Skånelandskapen och södra Jylland, och där resultaten publicerats av svenska eller tyska forskare. Glädjande är dock att flertalet kartor, dock inte alla, illustrerar hela det medeltida Danmark, alltså inklusive de under sen tid förlorade landområdena.

En slutlig reflektion är att Roesdahl valt att fokusera väl mycket på institutionerna, i synnerhet kungamakten och kyrkan, och att hon ser

dessas som de ledande samhällsaktörerna. Det jag saknar är ett starkare fokus på individer och grupper av individer, på kollektiv och nätverk. Under den tid då kungamakten inte var institutionaliserad var den svag, och kunde endast upprätthållas genom allianser och lojaliteter i nätverksliknande relationer. Som maktutövare kunde kungen sällan agera självständigt, utan var beroende av stöd och hjälp från den regionalt spridda aristokratin, de lokala stormännen. Likaså var kyrkan svagt institutionaliserad under den äldre medeltiden. Detta gjorde kyrkan till en ganska svag aktör vars framväxt helt och hållet låg i händerna på sekulära gynnare. Roesdahl skriver att byggandet av landsbykyrkor var ett sätt för kyrkan att expandera sin närvaro i det danska samhället, det ”hørte til de nye stifters opgaver at fremme opførelsen af kirker” (s. 163). Så var dock knappast fallet. Flertalet kyrkor uppfördes nämligen på rent privata initiativ, det var de lokala stormännen som valde att investera

sina ekonomiska överskott i kyrkobyggnader, allt för att visa sin innerliga vilja att ära och hedra Gud.

Slutligen måste dock konstateras att bokens förtjänster är mångfalt större än dess brister. Den brett upplagda berättelsen, de tematiska och kronologiska kapitlen, det faktsäckade innehållet, de många referenserna och den omfattande litteraturlistan gör Else Roesdahls bok till ett fantastiskt uppslagsverk som ger svar på de flesta frågor som rör den tidiga medeltidens Danmark. Detta gör boken till ett mycket betydelsefullt kulturhistoriskt referensverk som helt klart kommer att påverka forskningen lång tid framöver.

Peter Carelli

Arkeologerna, Statens historiska museer
Box 5428, SE-114 84 Stockholm
peter.carelli@arkeologerna.com

Utgiven av

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i samarbete med Historiska museet.

Fornvännen publiceras Open Access, CC BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Fornvännen online: <https://publicera.kb.se/fornvannen/>

© Vitterhetsakademien & Författarna/Authors

Ansvarig utgivare och huvudredaktör

Mats Roslund

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

mats.roslund@ark.lu.se

Redaktionssekreterare

Peter Carelli

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

fornvannen@vitterhetsakademien.se

Redaktörer

Herman Bengtsson, herman.bengtsson@upplandsmuseet.se

Thomas Eriksson, thomas.eriksson@shm.se

Åsa M Larsson, asa.larsson@raa.se

Mottagande av manuskript

<https://publicera.kb.se/fornvannen/>

Produktion

eddy.se ab

Distribution och prenumeration

Stardist

kund@stardist.se

0290-76 76 76

Helårsprenumeration i Sverige (4 häften) 350 kronor, lösnummer 120 kronor

Helårsprenumeration utlandet 400 kronor

Journal of Swedish Antiquarian Research

published by The Royal Academy of Letters, History and Antiquities

Subscription price outside Sweden (four issues) SEK 400:-

FÖRNVÄNNEN började utges av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien år 1906 och ersatte då *Akademiens Månadsblad* samt *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, som båda tillkommit under 1870-talets första år. Förutom i Sverige finns *Fornvännen* på drygt 350 bibliotek och vetenskapliga institutioner i mer än 40 länder.

Tidskriften är referentgranskad.

FÖRNVÄNNEN («The Antiquarian») has been published by the Royal Academy of Letters, History and Antiquities since 1906, when it replaced two older journals which had started in the early years of the 1870s.

Outside Sweden *Fornvännen* is held by more than 350 libraries and scientific institutions in over 40 countries.

The journal is peer-reviewed.

ISSN 0015-7813

Printed in Latvia by ADverts, in collaboration with Printpool, 2026.